

HISTORY OF JOURNALISM/ PUBLICISM

<https://doi.org/10.17721/2522-1272.2019.75.9>

UDC 007:070.19

Neopatriarchal Project of Nationalistic Press of the 1920s-1930s

Olga Khamedova

*PhD. (philol. sci), Associate Professor
Institute of Journalism at Borys Grinchenko Kyiv University
Marshala Tymoshenka St., 13b, 04212, Kyiv, Ukraine*

Corresponding author's e-mail address: o.khamedova@kubg.edu.ua

ABSTRACT

The article focuses on the problem of interaction between ideology and gender in the Ukrainian press of the 1920s-1930s. The object of the study is the nationalistic periodical publications in the interwar two decades period.

The objective of the study is to ascertain the techniques of dissemination of discursive impact and construction of gender models, taking into account the ideological vector of a publication.

The chosen research methodology is synthesis of critical discourse-analytical approach with feminist criticism, which allows to analyze the texts in the context of “domination/subordination”.

Results of the study. The nationalistic publications consistently restored the patriarchal values in the western Ukrainian society on the eve of the 1920-1930's. Their journalists constructed an idea of militaristic masculinity as a normative and used the following techniques: modeling a warrior's image through comparison with a foreign model of normative masculinity, the narratives about dangerous actions and martyrdom of nationalist heroes, popularization of sport and physical hardness aimed at training of youth generation for the upcoming liberation war. The nationalists tried to deny the achievements of the Ukrainian feminist movement, in particular “Soiuz Ukrainok”/“Union of Ukrainian Women”, had the fierce ideological discussions with the leadership of this organization on the pages of their publications.

A woman was represented as a resource in terms of underground struggle against the invaders and in terms of the upcoming national liberation war. However, there were extremely few materials in which the heroines (actants) were women. The heroines in the nationalistic press were endowed with three functions: biological, symbolic and ideological. In those materials,

which still covered the women as the members of militant groups, military or political actions, their contribution was diminished and consealed.

Conclusions of the study. The patriarchal myth was revived on the pages of the nationalistic press of the 1920-1930s. According to nationalists the patriarchal structure of society served best the ideological tasks in order to prepare the Ukrainians for a long national liberation struggle.

Relevance of the study. Understanding the mechanisms of interaction between ideology and gender gives an idea of interconnections within the *power-media-society* paradigm, which is one of the most significant issues of the modern media researches.

KEYWORDS: ideology; discourse; nationalism; feminism; patriarchate.

УДК 007:070.19

Неопатріархатний проєкт націоналістичної преси 1920-1930-х років

Хамедова Ольга Анатоліївна, Інститут журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук, доцент

Резюме

У статті у центрі дослідницької уваги перебуває проблема взаємодії ідеології та гендеру в українській пресі 1920-1930-х рр. Об'єктом дослідження є націоналістичні періодичні видання міжвоєнного двадцятиріччя. Головна мета дослідження – з'ясувати технології поширення дискурсивної влади і конструювання гендерних моделей з урахуванням ідеологічного вектору видання.

Обрана методологія дослідження – синтез критичного дискурс-аналітичного підходу з феміністичним критицизмом, які дозволяють аналізувати тексти в координатах «домінування / субординації».

Результати дослідження. Націоналістичні часописи послідовно відновлювали патріархатні цінності у західноукраїнському суспільстві на межі 1920-1930-х рр. Журналісти конструювали уявлення про мілітарну маскуліність як нормативну і використовували такі технології: моделювання образу воїна через порівняння із зарубіжним зразком нормативної маскуліності, наративи про небезпечні акції і мученицьку смерть героїв-націоналістів, популяризація спорту і фізичної загартованості задля підготовки молодого покоління до майбутньої визвольної війни. Націоналісти намагалися заперечити здобутки українського феміністичного руху, зокрема «Союзу Українок», вели запеклі ідеологічні дискусії з проводом цієї організації на сторінках своєї преси. Жінку розглядали як ресурс у підпільній боротьбі з окупантами і майбутній національно-визвольній війні, проте було надзвичайно мало матеріалів, в яких героїнями (актантами) були жінки. Героїні у націоналістичних часописах наділялися трьома функціями: біологічною, символічною та ідеологічною. У тих матеріалах, в яких все ж повідомлялося про жінок – учасниць мілітарних угруповань, військових чи політичних акцій, їхній внесок применшувався, замовчувався.

Висновки. На сторінках націоналістичної преси 1920-1930-х років відбулося оновлення патріархатного міфу. Патріархальна структура суспільства, на думку націоналістів, як-

найкраще відповідала ідеологічним завданням – підготовці українців до тривалої національно-визвольної боротьби.

Значимість дослідження. Розуміння механізмів взаємодії ідеології та гендеру дає уявлення про взаємозв'язки у межах парадигми *влада – медіа – суспільство*, що є одним з найбільш значущих питань сучасних медіадосліджень.

Ключові слова: ідеологія; дискурс; націоналізм; фемінізм; патріархат.

Хамедова О.А. Неопатриархатный проект националистической прессы 1920-1930-х годов

В статье в центре исследовательского внимания находится проблема взаимодействия идеологии и гендера в украинской прессе 1920-1930-х годов. Объектом исследования являются националистические периодические издания межвоенного двадцатилетия.

Главная цель исследования – выяснить технологии распространения дискурсивной власти и конструирования гендерных моделей, принимая во внимание идеологический вектор издания.

Избранная методология исследования – синтез дискурс-аналитического подхода с феминистическим критицизмом, которые позволяют анализировать тексты в координатах «доминирования / субординации».

Результаты исследования. Националистические издания последовательно восстанавливали патриархатные ценности в западноукраинском обществе на рубеже 1920-1930-х годов. Журналисты конструировали представление о военной маскулинности как нормативной и использовали следующие технологии: моделирование образа воина через сравнение с зарубежным образцом нормативной маскулинности, нарративы про опасные акции и мученическую смерть героев-националистов, популяризация спорта и физической закалки ради подготовки молодого поколения к будущей освободительной войне. Националисты отрицали достижения украинского феминистского движения, в частности «Союза Украинок», вели ожесточенные идеологические дискуссии с руководством этой организации на страницах своей прессы. Женщину рассматривали как ресурс в подпольной борьбе с оккупантами и будущей национально-освободительной войне, но было крайне мало материалов, в которых героинями (актантами) были женщины. Героини в националистических периодических изданиях были наделены тремя функциями: биологической, символической и идеологической. В тех материалах, в которых все же сообщалось о женщинах – участницах военных организаций, военных или политических акций, их вклад мало ценился, замалчивался.

Выводы. На страницах националистической прессы 1920-1930-х годов произошло обновление патриархатного мифа. Патриархальная структура общества, по мнению националистов, самым лучшим образом соответствовала идеологическим заданиям – подготовке украинцев к длительной национально-освободительной войне.

Значение исследования. Понимание механизмов взаимодействия идеологии и гендера дает представление о взаимосвязях в пределах парадигмы *власть – медиа – общество*, что является одним из наиболее значимых вопросов в современных медиадисследованиях.

Ключевые слова: идеология; дискурс; национализм; феминизм; патриархат.

1. Вступ

Сучасні медіадослідження сфокусовані на вивченні форм соціальної репрезентації, які пропонує медіатекст, а також на тому, яким чином медійний дискурс конструє моделі взаємодії між людьми і світом. Символічні елітарії (політики, журналісти, вчені, вчителі та ін.) наповнюють дискурси новими ідеями і концепціями. Для розкодування цих

повідомлень необхідно зважати на історичні умови розвитку суспільства, його культурні, національні і ментальні особливості, тобто соціальний контекст визначає смисли публічних дискурсів, у тому числі медійного.

У контексті цих завдань особливої актуальності набувають гендерні медійні студії, які пройшли шлях від фіксації окремих виявів сексизму і визначення гендерних медійних репрезентацій до деконструкції патогенних медійних текстів, декодування у них патріархатної ідеології, і зрештою, до розуміння культурної сконструйованості гендеру.

Гендерні норми, режими, матриці не є стабільними, вони можуть наповнюватися значеннями залежно від історико-культурного контексту, панівної ідеології владних еліт, світогляду людей різних класів, національностей, рас. Тому медійна гендерна модель конструюється групою взаємопов'язаних медійних текстів гендерної проблематики у певну культурно-історичну добу.

Досліджень про взаємодію націоналізму та гендеру, а тим більше в історичному аспекті, бракує як у західній, так і вітчизняній гуманітаристиці. Зважаючи на активізацію націоналістичних рухів у сучасному світі, а також на нові завдання і виклики, які висуває сьогодні до феміністичного руху – дослідження технологій поширення ідеологічних дискурсів у медіа саме на часі.

У цьому аспекті західноукраїнська преса міжвоєнного періоду є одним із найцікавіших об'єктів аналізу, оскільки вона була ідеологічно різновекторною, хоча найбільш потужно виявляла себе державницька ідеологія українства в її національно-демократичному і націоналістичному варіантах.

Мета статті – з'ясувати технології поширення дискурсивної влади і конструювання гендерних моделей з урахуванням ідеологічного вектору видання. Для цього необхідно виконати такі завдання:

- з'ясувати специфіку формування дискурсивної влади в ідеологічних часописах;
- визначити контрапункти ідеологічної дискусії поміж представниками націоналістичного й феміністичного руху означеного періоду;
- виявити і проаналізувати гендерні репрезентації персонажів у націоналістичній пресі.

Західноукраїнське суспільство міжвоєнного двадцятиріччя поступово радикалізувалося, зростали протестні настрої як відповідь на репресії українства окупаційною владою, особливо ці тенденції посилювалися у тих частинах України, які були окуповані Польщею і Румунією. Українські націоналісти у другій половині 1920-х – на початку 1930-х перейшли до підпільної боротьби: нелегального поширення агітаційної літератури, терористичних акцій тощо. Активна інституційна фаза формування українського націоналізму у міжвоєнний період була пов'язана з виникненням Української військової організації, Групи української національної молоді, Легії українських націоналістів, Союзу української націоналістичної молоді. «Радикально-націоналістичні» організації 1920-х років, які у 1929 р. об'єдналися в Організацію українських націоналістів, дослідники вважають «історичним уособленням інтегрального націоналізму в українському варіанті» [1, с. 242].

2. Теоретичне підґрунтя

В.Чернецький наголошував, що досліджень культурного перетинання нації та гендеру істотно бракує навіть у західній науковій традиції [2, с. 219], хоча дослідники (М.Богачевська-Хомяк, Дж.Нейджел, Н.Ювал-Девіс та ін.) розкривали окремі аспекти питання про те, «як у рамках націоналістичного дискурсу будуються поняття жіночності й маскулітності» [3, с. 208]. Дискурс-аналітики медіатекстів, зокрема Т. ван Дейк, Е.Лакло, Ш.Муфф, Н.Феркло, Д. Матісон, М. Тетерюк вивчали ідентичності як способи означення певної соціальної групи, а також їхню боротьбу за «гегемонію» в ідеологічних

дискурсах [4, 73]. Т. ван Дейк, який обґрунтував теорію і практику критичного дискурс-аналізу медійних текстів, стверджував, що «контроль над публічним дискурсом – це контроль над свідомістю аудиторії» [6, с. 32]. Особливу увагу він приділяв ідеологічним дискурсам, які здійснюють соціальний розподіл на «ін-групи» («наші») та аут-групи («інші») за допомогою специфічних засобів [6, с. 32]. Безперечно, це усвідомлювали західноукраїнські журналісти, які застосовували різноманітні технології подібного розподілу відповідно до ідеологічного вектору свого періодичного видання.

Об'єктом нашого дослідження є кілька націоналістичних часописів, які видавалися у Львові, серед них «Наш клич» (1933), «Вісті» (1933-1934), «Голос нації» (1936-1937). Не можна не брати до уваги і «Літературно-науковий вістник» (з 1933 по 1939 роки – «Вістник»), який з 1922 р. очолив Д.Донцов і перетворив на націоналістичний друкований орган. Націоналістичні видання через свої радикальні погляди більше переслідувалися окупаційною владою, а редакції піддавалися обшукам і конфіскаціям. Тому деякі часописи («Національна думка», «Пробоем», «Розбудова нації», «Сурма» та ін.) видавалися за кордоном і поширювалися на західноукраїнських землях нелегально.

Газета Української військової організації «Сурма» виходила упродовж 1927-1934 рр. щомісячно за кордоном: спочатку у Берліні (Німеччина, 1927–1928), а потім у Каунасі (Литва, 1928–1934) Часопис мав тираж близько 10 тис. примірників (для порівняння – тираж популярного львівського щоденника «Діло» становив 4600 тис.) і поширювався націоналістичним підпіллям нелегально на всіх західноукраїнських землях: «значна частина тиражу через Берлін, Данциг (нині м. Гданськ, Польща) переправлялася в Закарпатську Україну, а звідти до Буковини, Галичини і зх. Волині» [7, с. 910].

Активізація націоналістичного руху відбулася і на Буковині та Закарпатті. Буковинські газета «Самостійність» (1934-1937) і суспільно-громадський та літературний журнал «Самостійна Думка» (1931-1939) були речниками тих ідеологічних принципів, які сповідувала ОУН. Ю.Попович відзначила, що газета «Самостійність» не зраджувала своєї стратегічної лінії – пропаганді націоналістичної ідеї. Вона легально, та часто протизаконно, боролася з румунізацією краю, спонукала українців глибше пізнавати своє коріння» [8, с. 259]. «Самостійна Думка» – це суспільно-політичний і літературно-науковий журнал, що виходив упродовж 1931–1939 рр. А.Животко так охарактеризував ідеологічний вектор часопису: «на сторінках цього журналу накреслювалося ніби об'єднання суспільно-політичної думки на ґрунті поваги і толеранції, що виявилось і в самому його змісті. Але з 1938 року “Самостійна Думка” прибрала виразно протилежний характер, ставши речником єдино націоналістичної течії» [9, с. 311–312].

З 1932 р. у Закарпатті почав формуватися український націоналістичний рух. Як відзначив дослідник закарпатської преси В.Габор, «він розвивався двома шляхами – легальним і нелегальним. Легальний очолив Степан Росоха, видаючи в Празі журнал “Пробоем”, за! допомогою студентів і насамперед Олега Ольжича-Кандиби» [10, с. 134]. С.Росоха був головою Союзу підкарпатських руських студентів у Празі. Націоналістичні часописи «Розбудова нації», «Національна думка», «Пробоем» видавалися у Празі впродовж другої половини 1920-х- 1930-х років і поширювалися не тільки у Закарпатті, але і в інших західноукраїнських регіонах. Націоналістичні ідеї знаходили підтримку серед закарпатських українців, особливо серед студентської молоді. Великий громадський резонанс мав з'їзд «Просвіти» у 1937 р. в Ужгороді, на якому «молодий націоналіст Іван Рогач запрягнув учасників з'їзду на вірність українському народові та отримав від них урочисту клятву боротися за українську державу» [10, с. 134].

3. Методи дослідження

Обрана методологія – поєднання дискурс-аналітичного підходу з феміністичною критикою. Критичний дискурс-аналіз дозволяє з'ясувати механізми розподілу влади поміж

домінуючими та субординованими соціальними групами. Дослідники наголошують, що критичний дискурс-аналіз «під прапорами свободи приймає сторону дискримінованих соціальних груп» [4, с. 114], а такими є українські жінки як субординована група у міжвоєнний період за національною і гендерною ознакою. Оскільки йдеться передусім про розподіл владних повноважень у гендерованому суспільстві, то логічно обумовленим є звернення також і до феміністичного критицизму. Синтез цих двох підходів як наукову методологію обґрунтувала М.Лазар, яка запропонувала термін «феміністичний критичний дискурс-аналіз» [5].

4. Результати і обговорення

Американська дослідниця Дж. Нейджел стверджувала, що у націоналістичних рухах домінують маскулінні інтереси та ідеологія [3, с. 191]. Її теза підтверджується матеріалами націоналістичних періодичних видань, домінантним персонажем яких є образ воїна-борця за незалежну Україну. Культ мілітарної маскуліності поступово формувався у Європі у міжвоєнний період. Цей ідеал чоловіка – жорсткий/жорстокий, безжальний до ворогів, вольовий, дисциплінований – в основі популярних тогочасних ідеологій: фашизму, комунізму, націоналізму. Націоналістична преса свідомо конструювала образ українця – представника гегемонної маскуліності. Р.Коннел визначив гегемонну маскуліність як «конфігурацію гендерної практики, що втілює актуальну на даний момент відповідь на питання щодо легітимності патріархату, яка гарантує домінантне становище чоловіків та субординацію жінок» [11].

Журналісти буковинської націоналістичної газети «Самостійність» (1934-1937) послідовно втілювали у своїх публікаціях концепцію чоловіка героїчного чину, залізної волі і сильних емоцій, здатного до боротьби і завоювань. Гегемонну (нормативну) маскуліність презентували насамперед учасники націоналістичних організацій. Чоловіка-патріота часто зображували героїчним одинаком серед несвідомої темної маси, про це свідчить стаття «В пошукуванні за авторитетами» («Самостійність» 18 березня 1934 р.). Маса – це «дрібні люди», які здебільшого живуть матеріальними інтересами, побутовими клопатами, а герой – це виняткова людина духу, внутрішнього гарту. Носіями нормативної маскуліності зображено національних лідерів Гарібальді, Е. де Валера, до таких «людей чину», на думку автора, натовп шанобливо ставиться інтуїтивно, на підсвідомому рівні [12, с. 3]. На думку Ю.Василяна, одного з ідеологів українського націоналізму, «чин – є форма іманентна волі й хто не в силі творити, не зможе ніколи почути себе вільним» [13, с. 9]. Чин він протиставляв фаталізмові, бо це творча енергія і водночас відповідальність за свій народ. Тому верхівку суспільної ієрархії завжди посідають люди, наділені цією енергією. Так на шпальтах газети обґрунтовувалася елітарна концепція нації, адже тільки справжня еліта нації здатна цілком віддатися шляхетній меті – «витворенню своєї Великої Соборної Незалежної Держави» [13, с. 9].

Модельовання образу воїна через порівняння із зарубіжним зразком нормативної маскуліності було розповсюдженою технологією у націоналістичних виданнях. У газеті Української військової організації «Сурма» часто друкували матеріали, які повідомляли про визвольну боротьбу інших народів. У статті «Геройська Грузія» розповідалося про кавказьке повстання проти більшовиків у 1924 р. З окремих промовистих рис складався цілісний портрет повстанця: «завзятий і непримиренний ворог більшовиків», «з посвятою і почуттям обов'язку», «повстанці по-лицарськи дали їм вернути», «так геройсько боролися грузини» [14, с. 3]. Відзначимо, що журналіст згадав той факт, що у повстанських загонах було чимало жінок, обізнаних із військовою справою. Але про їхню діяльність у загонах він повідомляє лише те, що вони надихали на боротьбу або соромили тих чолові-

ків, хто не йшов до повстанських загонів. Таким чином, автор наділив мілітарними ролями лише чоловіків, а внесок жінок у повстання применшив і замовчав.

Недаремно Дж.Нейджел стверджувала, що «культура та ідеологія гегемонної маскулінності – “однієї руки палець” з культурою та ідеологією гегемонного націоналізму» [3, с. 189]. Газета «Сурма» пропагандувала націоналістичний взірць маскулінної поведінки: «сильна воля», «криштальний характер», «солідність у виконванні обов’язків», «безмежний послух і довір’я проводів», «відданість справі» [15, с. 1].

Р. Коннел вважала, що «гегемонія є історично мінливими відносинами», тобто норми маскулінності трансформуються з часом [11]. У 1920-і роки національно-демократична преса пропонувала тип субординованого чоловіка, який намагається шляхом домовленостей і компромісів знайти порозуміння з представниками окупаційної влади, тобто маскулінною гегемонною групою. На межі 1920-1930-х років молоде покоління українців захопив новий ідеал чоловіка, який заперечив існуючий гендерний режим *домінування-субординації*.

На думку дослідників, появу подібних моделей маскулінності, актуальних у міжвоєнний період, можна пояснити відродженням культу мужності наприкінці XIX ст. Це виявилось у захопленні спортом і популяризацією фізичної культури, що інституціоналізувалося в олімпійському рухові, виникненні всляких чоловічих лож і братств, спортивно-військових організацій для хлопчиків (наприклад, бойскаути в Америці, пластуни в Україні). Націоналістична концепція чоловіка передбачала його фізичну витривалість. Тому галицькі, буковинські, закарпатські часописи популяризували ідею займатися спортом серед українців. На думку журналістів, спорт виробляє необхідні для майбутнього воїна духовні якості і риси характеру, а саме «рішучість, орієнтаційний хист, притомність духа, вмільсть скоро рішати, бистрий змисл спостереження, товариськість, здібність, підпорядкування себе наказам, почуття відповідальності» [16, с. 3]. «Новітній спортсмен стає новітнім лицарем, повним чеснот та гарних, цінних прикмет... Бо загартований у спортивних грах має всі змисли все готові на несподівану небезпеку» [16, с. 3]. Постійні паралелі між спортсменом і воїном підкреслюють те, що часопис формував позитивну громадську думку про націоналістів-підпільників.

«Лицар абсурду» – це українська модель маскулінності, яку послідовно конструювали націоналістичні видання. Протилежний їй тип слабкого чоловіка («раба»), позбавленого жаги до боротьби. Загалом, як стверджує Дж.Нейджел, маскулінна мікрокультура у щоденному житті пропагує зневагу до чоловіків-пацифістів [3, с. 192]. Анонімний дописувач газети «Сурма» так характеризує слабкодушних чоловіків: «тих, що хочуть на народному горі дівочтво своє недоторканим схоронити та ще й копійчину заробити, ми не потребуємо...» [17, с. 3]. Таким чином, автор конструював уявлення про нормативну маскулінність через зневагу до жіночності: «артикулювати значення маскулінності в негативних термінах – чим чоловіки не є. Ці дефініції включають “сепарування” та зречення фемінності: бути чоловіком – це не те, що бути жінкою, і жоден чоловік ніколи не захоче стати жінкою» [3, с. 186].

Н. Ювал-Девіс визначила кілька ролей жінок у націоналістичних рухах, серед них найперша як біологічних виробників членів етнічної спільноти [18, с. 224]. Багато націоналістичних видань міжвоєнного періоду («Вісті», «Самостійність», «Самостійна думка», «Наш клич», «Сурма») підкреслювали те, що саме на жінку покладено завдання виховання наступного покоління, тільки від неї залежить рівень національної свідомості дітей, і лише в цьому її призначення. Жінкам пропонувалося знову повернутися до малого, домашнього світу з відомими патріархальними приписами: *Kinder, Küche, Kirche*. З одного боку, важливим завданням націоналістичного руху було залучити якомога більше жінок до боротьби з окупантами, з іншого – до планів націоналістів не входила емансипація жінки, її громадська активність, адже це суперечило ідеї утвердження патріархальної

родини. Націоналістична газета «Наш клич» одне зі своїх чисел (від 15 жовтня 1933 р.) розпочала редакційною статтею «Родина», в якій подано моральні імперативи щодо того, якою має бути зразкова родина націоналіста. Родина розуміється автором як патріархатна структура, адже йдеться передусім про стосунки батька і сина. Саме батько має виховувати у сина найкращі моральні якості (передусім, патріотизм) і загартовувати його фізично, власне, його завдання – зробити з нього воїна. Така родина має за своєю владною вертикаллю нагадувати військову організацію: «бо в послуху для батька мають вже пробиватись ті завдатки карности, які з ходом часу розвинулись в безоглядний послух для провідника» [19, с. 1] Додамо, що жіноча частина родини або не згадується зовсім (донька), або характеризується у негативному ключі, у ситуації родинних негараздів: «сварки між чоловіком і дружиною впливали б незвичайно від'ємно на виховання» [19, с. 1]. Очевидні політичні переваги подібного типу родини для нації і держави: це жорстко впорядкована за патріархатними законами структура, яка дисциплінує своїх членів подібно до мілітарної організації, виховує у них відданість і послух, і закріплює у їхній свідомості потрібні ідеологеми.

Художні твори, розміщені у нелегальній газеті «Сурма», – це вірші, які закликали до національно-визвольної боротьби, нариси та оповідання, які змальовували свідомих революціонерів, бойовиків-підпільників. Активними персонажами, які змагалися, боролися, брали участь у військових операціях, були чоловіки. Як виняток, жінка-персонаж зустрічається у циклі оповідань «Местники» [20, с. 4]. Ольга є однією з українських повстанців і переконує несвідомих чоловіків приєднатися до визвольної боротьби проти поляків. У своїй промові вона апелює до героїв часів козаччини, згадує жертв комуністичного режиму та концтабори на Соловках. У цьому випадку вона виконує одну з ролей, яка дозволяється жінкам у межах націоналістичної ідеології – як «учасниці ідеологічного відтворення спільноти і як транслятора культури спільноти» [3, с. 192]. Виконавши ідеологічну функцію перевиховання, героїня стає у творі зайвою, тому у вирішальну мить вона поступається керівному роллю у загоні сотнику.

Важливим для вивчення технології моделювання фемінних і маскулітних образів у виданнях будь-якої ідеологічної орієнтації є візуальне поле. Промовистою є карикатура «Діду, а чого я туди їду?» у газеті «Вісті» (від 17 травня 1934 р.), на якій зображено політичного конкурента націоналістів, одного з лідерів національних демократів Дмитра Левицького, який іде у напрямку Станіслава і веде за руку маленьку дівчинку, Мілену Рудницьку. Очілниця «Союзу Українок» тягне дитячого візка з написом «Український жіночий конгрес». Сатиричне зображення лідерки масової громадської організації як маленької дівчинки – це інфантилізація національно свідомого жіноцтва, очевидне підкреслення другорядної ролі «Союзу Українок» у політичному блоці націонал-демократів, до яких організація за своїми ідеологічними принципами була близька. Автор на малюнку зобразив «дитинність» «Союзу Українок», заперечивши його суб'єктність на громадсько-політичній арені регіону. Дж. Нейджел технологію ігнорування, замовчування або применшення жіночого внеску до суспільного розвитку називала «гендерним виключенням»: «внаслідок такого гендерного виключення “жіночі руки” стали непомітними в історії творення націй та держав» [3, с. 1].

Слід відзначити, що протистояння націоналістичних сил і керівництва «Союзу Українок» загострилося якраз напередодні проведення останнім Всеукраїнського Жіночого Конгресу. Націоналісти жорстко критикували діяльність «Союзу Українок» за нібито «опортунізм» у стосунках з польською владою. Крім того, вони виступали проти самої ідеї організованого феміністичного руху в Україні. Показовою у цьому плані є дискусія, яка розгорнулася на сторінках націоналістичного видання «Вісті» і національно-демократичного щоденника «Діло» у квітні 1934 р. У публіцистичній статті «Роля жінки в житті нації» («Вісті» від 5 квітня 1934 р.) невідомий автор пропонував концепцію пове-

рнення жінки від суспільного життя «до домашнього вогнища». Журналіст схвалив пропагандистську модель жінки-матері, яку пропонували фашисти Італії та Німеччини. Тоталітарному режимові жінка була потрібна насамперед як «біологічний виробник» майбутніх вояків: «Італія потребує тепер щораз то нових кадрів сміливих, хоробрих вояків для розбудови новітньої римської імперії. Отож італійська жінка повернула тепер до своїх найприродніших обов'язків материнства. І сьогодні вона є матір'ю і тільки матір'ю» [21, с. 2] Зрозуміло, що найбільшим ідеологічним ворогом автор вважав представниць жіночого руху України, який нібито був пронизаний небезпечним інтернаціональним духом і відривав жінок від служіння нації і підживлював їхні егоїстичні інтереси. Автор відповідним чином структурує персонажів у статті: опозиційну пару складають «матір – «еманципантка»». Остання уявляється авторові, як та, хто живе безтурботним і розпусним життям, зневажає материнство і у всьому намагається наслідувати чоловіків. Потужно виявилися у цьому тексті гендерні упередження та фобії щодо розвитку жіночого руху в Україні, адже саме феміністки, на думку автора, спричинили «занепад родинного життя й моралі і зменшення приросту населення у поодиноких державах» [21, с. 2].

У статті «Непорозуміння з фемінізмом», вміщеній у щоденній газеті «Діло» (від 14 квітня 1934 р.) [22], М.Рудницька гостро розкритикувала «фашистівську» і «гітлерівську» [23, с. 173] концепцію жінки, запропоновану журналістом «Вістей». Авторка справедливо обурилася тим, що суспільну роль жінки після двох десятиліть упертої боротьби за рівноправність намагаються обмежити влаштуванням «всяких імпрез товариського характеру» [23, с. 170]. Вона переконливо спростувала всі його закиди на адресу українського жіночого руху, стверджуючи, що останній від самого зародження «змагав до того, щоби українське жіноцтво стало живою і якнайбільш активною частиною Нації», він ніколи не був рухом для якихось «вузькозрозумілих жіночих інтересів» [23, с. 171]. Щодо звинувачень на адресу українських феміністок у їхньому відкиданні цінності материнства, М. Рудницька нагадала опоненту, що саме «Союз Українок» неодноразово привертав увагу влади і публічно обговорював питання захисту прав матері і дитини, а причини зменшення приросту населення набагато складніші і їх слід шукати передусім у «господарській і духовій кризі» [23, с. 173]. Лідерка жіночого руху України наголошувала, що втілювати в життя «гітлерівський погляд на жінку – це те саме, що бажати повернути назад нестримне колесо історії» [23, с. 176].

Ідеологічна дискусія, яка точилася на шпальтах тогочасної галицької преси, дозволяє стверджувати, що відбувалося відновлення й активне просування діячами націоналістичного руху патріархатного проєкту. Як стверджують історики, українки були активними діячками націоналістичного підпілля від самої його появи: вони розповсюджували підпільну літературу, були зв'язковими, брали безпосередню участь у терористичних акціях. Проте навіть тоді, коли жінка віддано виконувала накази проводу і ризикувала собою, це не означало, що вона буде вважатися рівноцінною чоловікові-воїнові і належним чином оцінена журналістами. У статті «Що загал не знає про розвідку?» [24, с. 5] у центрі оповіді – безпосередні учасниці військових акцій, жінки, готові ризикувати собою задля інтересів Батьківщини. Т. ван Дейк, один із провідних дискурс-аналітиків, стверджував, що на сприйняття читачів впливає не так тема повідомлення, як авторська інтенціональність, специфіка журналістських формулювань. Автор стверджував на початку статті, що хоче розвінчати міф що «найліпшими розвідниками є жінки» [24, с. 6]. І при цьому сама стаття рясніє практичними порадами організаторам підпілля, як можна використовувати жінок у розвідці: «Жінка-розвідчик здебільше має два заняття: розвідку й проституцію... Жінка-любовниця може зискати й найбільше довіри муштини та нерідко може віддати великі услуги, коли її жертвою є військовий старшина чи дипломат...» [24, с. 6]. Ключовими виразами статті, які автор використав на позначення роботи жінок є «уживати жінок», «послугуватися жінками», «заангажувати до нього жінку», таким чином, жінка позбав-

лялася статусу суб'єкта розвідувальних операцій, а ставала лише об'єктом чоловічої дії, пасивною виконавицею чужих наказів. Дж. Батлер стверджувала, що «сексуальна свобода жінок часто інструменталізується з метою введення культурної війни», тобто задля ідеологічних цілей [25, с. 170].

Автор свідомо применшив складність розвідувальної роботи, коли так оцінив зусилля жінок: «Жінка як любовниця чи проститутка може без усяких труднощів робити знакомства з мущинами, ще перед хвилиною зовсім їй чужими» (підкреслення наше – О.Х.) [24, с. 6]. Стаття сповнена гендерних упереджень: журналіст застерігав керівництво розвідки щодо жіночої вразливості та надмірної емоційності: «жінки-любовниці не все витримують у своїх ролях до кінця: бо з хвилиною, коли жінка полюбить зрадженого нею мушину, кінчиться її розвідча роля» [24, с. 6]. Жінки, на його думку, зрадливі, примхливі, емоційно нестабільні: «жінки, далеко легше, ніж мужчини, є здібні до зради, бо дають скорше опанувати почуванням (страх, ненависть, любов), то знов використовують своє становище для приватних поррахунків...»; «надто імпульсивні, щоб терпеливо збирати відомости, брак їм зимної крові... та в більшості є за мало дискретні, щоб можна було їм повірити великі тайни» [24, с. 6]. Автор не помітив, що аргумент про зрадливість розвідниць спростовується наведеним фактом про те, що закохані жінки категорично відмовлялися від проституції.

Висновки статті «Що загал не знає про розвідку?» украй суб'єктивні та упереджені: «жінок можна вживати тільки у виїмкових випадках та до конкретних завдань, а не можуть вони творити розвідчої сітки» [24, с. 6]. Попри неопатріархатну риторичку статті, заслуга автора полягала у тому, що він наважився оприлюднити табуовану в українській пресі тему використання жіночої сексуальності для військової розвідки.

5. Висновки

Мілітаризм, патерналізм, антифемінізм – ці суспільні тенденції потужно виявилися у медійному дискурсі західноукраїнської преси другої половини 1920-х – 1930-х років. У часи формування націоналістичного опору окупаційним владам на західноукраїнських землях відбулася реконструкція патріархального міфу, підвалини якого захиталися в 1920-і роки завдяки активній участі українського жіноцтва у різних феміністських організаціях, зокрема «Союзи Українок». «Миролюбна» іпостась чоловіка-благодійника змінилася культом воїна, який особливо активно пропагувався у націоналістичній пресі. Повідомлення про небезпечні акції патріотів, згадки про війни у минулому, публікація історій про зарубіжних визначних воїнів, апеляція до подібного досвіду боротьби європейських сусідів, пропаганда фізичної загартованості як підготовки до майбутніх випробувань – все це нарративні форми, які використовуються для створення дискурсивного поля визвольної війни. У націоналістичних часописах помітне прагнення чоловіків до контролю за жіночим життям, регламентації його згідно з традиційними приписами патріархату через нав'язливий дидактизм, особливе інтонування, специфічні добір матеріалу, розставлення ідейних акцентів тощо.

Проте журналісти не обмежувалися лише старими патріархатними приписами щодо ролі матері і дружини. Відбулося оновлення патріархатного міфу: жінку розглядали як ресурс у підпільній боротьбі з окупантами і майбутній національно-визвольній війні. У свою чергу, провід «Союзу Українок» був занепокоєний подібними тенденціями, а тому гостро критикував і націоналістичну, і комуністичну концепції жінки, у яких простежували спільні риси: обидві бачили жінку передусім як ресурс у боротьбі – чи то за інтереси нації, чи класу. Жіноче тіло і сексуальність мислилися націоналістами та артикулювалися як засіб боротьби з ворогом, як своєрідна зброя. Проте було надзвичайно мало матеріалів, в яких героїнями (актантами) були жінки. У тих публікаціях, де вони були представлені,

рівень залученості до дії визначався функціями персонажів, спектр яких був обмежений. Націоналістична преса наділяла жінку трьома функціями: біологічною з її роллю матері майбутніх воїнів, символічною (тиражування образів України-матері, України-звалтованої жінки), ідеологічною (як транслятора культурних та історичних ідеологем – натхненниці та виховательки воїнів). У будь-якому разі ці ролі були другорядними, тобто повноцінними суб'єктами дії були лише чоловіки, а жінкам знову діставалася пасивна роль об'єктів. У тих матеріалах, у яких все ж повідомлялося про жінок – учасниць мілітарних угруповань, військових чи політичних акцій, їхній внесок применшувався, замовчувався, що свідчить про те, що жінок намагалися виключити із «політик пам'яті» (Т.Марценюк). Менторська тональність, своєрідна експресія, іронічно-насмішкуваті коментарі – все це визначало авторський зверхній маскулінний погляд на жінок, які виконували небезпечні завдання.

Розуміння механізмів взаємодії ідеології та гендеру дає уявлення про взаємозв'язки у межах парадигми *влада – медіа – суспільство*, що є одним із найбільш значущих питань сучасних медіастудій, тому вважаємо даний дослідницький напрямок перспективним.

References

1. Kasianov, H.V. (2010), "Integral nationalism", in Smolii, V.A. et al (Eds.), *Encyclopedia of Ukrainian History*, vol.7, V-vo "Naukova dumka", Kyiv, p. 242.
2. Chernetskyi, V. (2004), "Resisting the traumas: gender and nationally-marked corporeality as a narrative and spectacle in the modern Ukrainian literature", in Aheieva, V. (Ed.), *Henderna Perspektyva [Gender Perspective]*, Fakt, Kyiv, pp.218-234.
3. Neigel, J. (2003), "Masculinity and nationalism: gender and sexuality in creation of nations", in Gentosh, L. & Kis', O. (Eds), *Gendernyi Pidkhid: Istorii, Kultura, Suspilstvo [Gender Approach: History, Culture, Society]*, VNTL-Classyka, Lviv, pp. 182-205.
4. Phillips, L.J. & Yorgensen, M.V. (2008), *Discourse Analysis. Theory and Method*, Izd-vo "Gumanitarnyi Centr", Khar'kov, 352 p.
5. Lazar, M. M. (2007), "Feminist critical discourse analysis. Articulating a feminist discourse praxes", *Critical Discourse Studies*, pp. 141-164, available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17405900701464816> (accessed 03.09.2007).
6. Dijk, T. V. (2000), *Language. Cognition. Communication*, Izdatel'stvo "BGK im. I. A. Bodujena de Curtenje", Blagoveshchensk, 308 p.
7. Cherchenko, Yu. (2010), "Trumpet", in Smolii, V.A. et al (Eds.), *Encyclopedia of Ukrainian History*, vol. 9, V-vo "Naukova dumka", Kyiv, pp. 910.
8. Popovych, Yu. (2013), "The role of the newspaper "Samostiinist" (1934-1937) in the national self-expression of the Bukovinians", *Ukrainskyi Informatsiinyi Prostir [Ukrainian Information Space]*, vol.1, pp. 252-259.
9. Zhyvotko, A. (1999), *The History of the Ukrainian Press*, Naukovo-vydavnychiy tsentr: "Nasha kultura i nauka", Kyiv, 368 p.
10. Habor, V.V. (1997), *Transcarpathian Ukrainian-Language Press in the 20-30th Years of the Twentieth Century in the Context of the National Revival of the Region*, PhD diss. (philol. sci.), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 156 p.
11. Connell, R. (2003), "To protect masculinity", *Nezaleznyi Kulturolohichnyi Chasopys "Yi" [Independent Cultural Magazine "Yi"]*, no. 27, available at: <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/connell.htm> (accessed 15.01.2019).
12. Samostiinist [Independence] (1934), "In search of authorities", p. 3.
13. Vassiiian, Yu. (1927), "Reflections", *Natsionalna Dumka [National Opinion]*, no.3 , pp. 1-13.
14. Surma [Trumpet] (1930), "Heroic Georgia", no. 5, p.5.

15. Surma [Trumpet] (1927), "Under the current wave", no. 3, p.1.
16. Samostiinist [Independence] (1934), "Sport and its meanings for us", no. 15, p. 3.
17. Samostiinist [Independence] (1930), "People's mobilization", no. 8, p.3.
18. Yuval-Devis, N. (2003), "Theoretical thoughts about Gender and Nation", in Gentosh, L. & Kis', O. (Eds), *Gendernyi Pidkhid: Istoriia, Kultura, Suspilstvo [Gender Approach: History, Culture, Society]*, VNTL-Klasyka, Lviv, pp.205-231.
19. Nash Klych [Watchword] (1933), "Family", no. 30, p.1.
20. Surma [Trumpet], (1932), "The oath (from the cycle "Avengers")", no. 1-2, pp. 2-3.
21. Visti [News] (1934), "The role of a woman in the life of the nation", no. 11, p.3.
22. Rudnytska, M. (1934), "Misunderstanding with feminism", *Dilo [Business]*, no. 94, pp. 4-5.
23. Rudnytska, M. (1998), *Articles. Letters. Documents: a Collection of Documents and Materials About the Life, Socio-Political Activity and Journalistic Creativity of Milena Rudnytska*, Lviv, 844 p.
24. Surma [Trumpet] (1930), "What everyone doesn't know about intelligence service?", no.4, p. 6.
25. Butler, J. (2016), *Frames of War. Whose Lives Are Mourned?*, Meduza, Kyiv, 276 p.

Submitted on 23.04.2019

Список літератури

1. Касьянов Г.В. Націоналізм інтегральний // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2010. С. 242.
2. Чернецький В. Протистоячи травмам: гендерно та національно маркована тілесність як наратив та видовище у сучасному українському письменстві / Гендерна перспектива / Упоряд. В.Агеєва. Київ : Факт, 2004. С. 218–234.
3. Нейджел Дж. Маскулінність та націоналізм; гендер та сексуальність у творенні націй // Гендерний підхід: історія, культура, суспільство / Під ред. Л.Гентош, О.Кісь. Львів, 2003. С. 182–205.
4. Филлипс Л. Йоргенсен М.В. Дискурс-анализ. Теория и метод. Харьков: Гуманитарный центр, 2008. 352 с.
5. Lazar M. M. Feminist Critical Discourse Analysis. Articulating a feminist discourse praxes. URL : <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17405900701464816> (дата звернення: 15.05.2019) <https://doi.org/10.1080/17405900701464816>
6. Дейк ван Т. Язык. Познание. Коммуникация. Благовещенск: БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 308 с.
7. Черченко Ю. «Сурма» // Енциклопедія історії України: Т.9. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2010. С. 910.
8. Попович Ю. Роль газети «Самостійність» (1934-1937) у національному самовиявленні буковинців // Український інформаційний простір. 2013. №1. С. 252–259.
9. Животко А. Історія української преси. Київ: Наша культура і наука, 1999. 368 с.
10. Габор В.В. Закарпатська україномовна преса 20-30-х років ХХ століття у контексті національного відродження краю: дис. на здобуття наук. ступеня канд.філол.наук: [спец.] 10.01.08 «Журналістика». Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики, Київ, 1997. 156 с.
11. Коннел Р. На захист маскулінності // Незалежний культурологічний часопис «І». 2003. № 27. URL : <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/connell.htm> (дата звернення: 15.01.2019).
12. В пошукуванні за авторитетами // Самостійність. 1934. 18 березня. С. 3
13. Вассиян Ю. Рефлексії // Національна думка. 1927. Ч.3. С.1–13.
14. Геройська Грузія // Сурма. 1930. Ч.5. Травень. С.3

15. Під сучасну хвилю // Сурма. 1927. Ч.3. Жовтень. С.1
16. Спорт і його значіння для нас // Самостійність. 1934. Ч.15. 8 квітня. С.3
17. Народня мобілізація // Сурма. 1930. Ч.8. Серпень. С.3
18. Ювал- Девіс Н. Теоретичні міркування про Гендер і Націю // Гендерний підхід: історія, культура, суспільство / Під ред. Л.Гентош, О.Кісь. Львів: ВНТЛ-Класика, 2003. С.205–231.
19. Родина // Наш клич. 1933. Ч.30. 15 жовтня. С.1.
20. Присяга (з циклю «Местники») // Сурма. 1932. Ч.1–2. Січень-лютий. С.2–3
21. Роля жінки в житті нації // Вісті. 1934. 5 квітня. Ч.11. С. 2
22. Рудницька М. Непорозуміння з фемінізмом // Діло. 1934. Ч.94. 14 квітня. С.4-5
23. Рудницька М. Статті. Листи. Документи: зб.док. і матеріалів про життя, суспільно-політичну діяльність і публіцистичну творчість Мілени Рудницької. Львів, 1998. 844 с.
24. Що загал не знає про розвідку? // Сурма. 1930. Ч.4. Квітень. С.6
25. Батлер Дж. Фрейми війни. Чиї життя оплакують? Київ: Медуза, 2016. 276 с.
Надійшла до редакції 23.04.2019